

ЛІТЕРАТУРА

1. Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова: Морфеміка. Словотвір. Морфологія / В.О. Горпинич. – К.: Вища школа, 1999. – 207 с.
2. Етимологічний словник української мови: у 7-ми т. / редкол.: О.С. Мельничук (гол. ред.), В.Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко; Мовознавство АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні. – К.: Наук.думка, 1983–2006. – Т.1 – 5.
3. Жовтобрюх М. А.Українська літературна мова / М. А. Жовтобрюх. – К.: Наук.думка, 2001. – 255 с.
4. Семиряк В.Д. Словообразовательные варианты в современном украинском языке: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук: спец.10.01.02 “Украинский язык” / В. Д. Семиряк. – Харьков, 1973. – 25 с.
5. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4-х т. / М.Фасмер; перевод с нем. и дополнения члена-корреспондента О. Н. Трубачева; под ред. проф. Б.А. Ларина. – М.: Прогресс, 1986 – 1987.
6. Шанский Н.М. Современный русский язык: Словообразование. Морфология / Н.М. Шанский, А.Н. Тихонов – М.: Просвещение, 1981. – 270 с.

УДК 811.161.2'276.6'25:629.33

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНІВ-СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ АНГЛІЙСЬКОЇ АВТОМОБІЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА ОСНОВНІ СПОСОБИ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Катиш Т.В., к. філол. н., доцент

Запорізький національний технічний університет

Розглянуто основні структурні типи англійської автомобільної термінології. Проаналізовано найбільш продуктивні словотвірні моделі автомобільних термінів-словосполучень. Досліджено особливості перекладу англійських автомобільних термінів українською мовою.

Ключові слова: автомобільна термінологія, однокомпонентні, багатоконпонентні терміни, структурні типи.

Катыш Т.В. СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ТЕРМИНОВ-СЛОВСОЧЕТАНИЙ АНГЛИЙСКОЙ АВТОМОБИЛЬНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ И ОСНОВНЫЕ СПОСОБЫ ИХ ПЕРЕВОДА НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК. Запорожский национальный технический университет, Украина.

Рассмотрены основные структурные типы английской автомобильной терминологии. Проанализированы наиболее продуктивные словообразовательные модели автомобильных терминов-словосочетаний. Исследованы особенности перевода английских автомобильных терминов на украинский язык.

Ключевые слова: автомобильная терминология, однокомпонентные, многокомпонентные термины, структурные типы.

Katysh T.V. THE STRUCTURAL PECULIARITIES OF ENGLISH AUTOMOTIVE MULTICOMPONENT TERMS AND THE MAIN WAYS OF THEIR TRANSLATION INTO UKRAINIAN / Zaporizhzhya National Technical University, Ukraine.

The main structural types of English automotive terms are considered. The most productive derivative models of automotive multicomponent terminological units are analysed. The ways to translate of English automotive terms into Ukrainian are investigated.

Key words: automotive terminology, single-component, multicomponent terms, structural types.

За останні декілька десятиріч галузь автомобілебудування зазнала кардинальних змін у зв'язку із запровадженням нових революційних технологій, і сьогодні науково-технічний прогрес сприяє її подальшому розвитку. Необхідно зауважити, що термінологія автомобільної підсистеми – складне й неоднозначне явище. З перебігом часу вона зазнає змін і динамічно розвивається, забезпечуючи комунікативні потреби фахівців цієї галузі. Таким чином, актуальність статті визначається стрімким розвитком високих технологій у сфері автомобілебудування, створенням нових деталей машин, процесів машинобудування, що не може не відбитися на галузевому словнику.

Національна автомобільна термінологія входить до системи сучасної української мови як одна з її підсистем, підпорядковуючись загальномовним тенденціям, хоча й має певні ознаки автономності. Тому можна

констатувати складну єдність постійності автомобільних термінів і прагнення термінологів удосконалити номінацію відповідно до вимог часу. Якісні зміни в терміносистемі супроводжуються й кількісними змінами, бо будь-яка галузева термінологія перебуває в постійному русі, номінуючи нові або вдосконалені й ускладнені технічні пристрої, агрегати [10, с. 134]. Українське термінотворення в досліджуваній нами галузі автомобілебудування здійснювалося впродовж останнього століття й мало “хвилеподібний” характер через різного роду екстралінгвальні чинники. Сучасний розвиток терміносистеми характеризується виваженим ставленням науковців як до українських, так і до запозичених одиниць мови [6, с. 90]. Вивченням автомобільної термінології займалися відомі українські вчені: Н.В. Нікуліна та Г.Б. Фогель [6, с. 7, 9-11].

Словниковий склад мови створює можливості для вираження тих чи інших понять або предметів для їх точного й виразного тлумачення. Відсутність у мові визначення відомого поняття є однією з найбільших перешкод для його передавання в мові при перекладі. Зростання загального культурного рівня населення, стрімкий розвиток науки й техніки, розширення масштабів науково-технічної інформації вимагають від науковців, з одного боку, вдосконалення національної терміносистеми, а з іншого – гармонізації української термінології з міжнародною. У цьому сенсі автомобільна терміносистема як порівняно молода підсистема загальнонародної мови привертає увагу.

Метою статті є дослідження структурних особливостей сучасних англійських термінів-словосполучень автомобілебудування та способи їх перекладу українською мовою.

Значного поширення в терміносистемі автомобілебудування набули терміни-словосполучення, які, як відомо, є одним з основних засобів термінологічної номінації. У межах автомобільної термінологічної системи синтаксичний спосіб творення термінів шляхом поєднання слів різних типів є досить продуктивним. Саме в терміносполученнях відображається вся комплексно-структурна складність відповідної наукової сфери.

Усі термінологічні одиниці можна поділити на дві великі категорії: однокомпонентні та багатокомпонентні. Однокомпонентні терміни складаються лише з однієї лексичної одиниці. До складу багатокомпонентних термінів входять кілька лексичних одиниць. Слід також зауважити, що критерієм для визначення того, чи є термін однокомпонентним або багатокомпонентним, служить не його зовнішня форма в якій-небудь конкретній мові, а інтернаціональна внутрішня форма. Якщо інтернаціональна внутрішня форма того чи іншого терміна складається з одного елемента, а еквівалент цього терміна в якій-небудь певній, конкретній мові побудований з кількох елементів, – то, все одно, такий термін вважається однокомпонентним.

У досліджуваній підсистемі дуже вагоме місце посідають багатокомпонентні терміни. За кількістю терміноелементів було виявлено двоконпонентні, трикомпонентні та полікомпонентні терміносполучення. Серед багатокомпонентних термінологічних одиниць домінують двоконпонентні терміни, трикомпонентні терміни посідають друге місце, останню позицію займають полікомпонентні утворення. За морфологічною ознакою головного слова терміни-словосполучення класифікуються на іменникові, прикметникові і дієслівні. Зазначені мовні одиниці утворюються переважно за допомогою іменника, до якого приєднуються інші частини мови в препозиції або постпозиції. Більш детально ми розглянемо структуру багатокомпонентних термінів, оскільки нас цікавить саме їх функціонування у сфері автомобілебудування. Ці терміни належать до 6 структурних типів: N+N; Adj+N; N+N+N; Adj+N+N; N+N+N+N; Adj+N+N+N.

Практична неможливість передати всі поняття автомобілебудування за допомогою однокомпонентних термінів, тобто термінів з однією кореневою основою, веде до утворення термінів-складних слів. З багатьох двочленних термінів нараховується велика кількість одиниць термінів типу *N+N*. Це вказує на те, що найчастіше компоненти двочленних термінів належать до категорії іменників (*automobile manufacture* – виробництво автомобілів, *erosion resistance* – стійкість проти ерозії, *body shell* – корпус кузова, *pressure stroke* – хід стиснення, *piston's throw* – хід поршня, *compression volume* – об'єм камери стиснення). У даному випадку словосполучення є складними термінами, де український відповідник *N₂*, який виступає у формі родового відмінка, є постпозитивним означенням до відповідника. Також знаходимо приклади (*acceleration jet* – жиклер насоса-прискорювача), коли словосполучення виражене складним терміном, де *N₁* трансформується в словосполучення, що містить безпосередній відповідник іменника *N₁*.

Типовим для термінів типу *N+N* є відношення підпорядкування між компонентами: *automobile manufacture*, *erosion resistance*, *body shell*, *pressure stroke*, *piston's throw*, *compression volume*, опорні компоненти *manufacture*, *resistance*, *shell*, *stroke*, *throw*, *volume* несуть основне значення терміна, а залежні компоненти *automobile*, *erosion*, *body*, *pressure*, *piston*, *compression* звужують його значення, виражаючи одну з ознак опорного термінованого поняття. Часте вживання іменників пояснюється тим, що субстантивована частина мови, як носій значення предметності, є найпоширенішою частиною мови в термінології.

Аналізуючи значення терміна типу *N+N*, де залежний компонент виражений одним і тим самим словом, слід підкреслити, що він надає різним за значенням опорним компонентам одне й те саме значення, наприклад: *resistance* – опір, протидія, *erosion resistance* – ерозійна стійкість, *impact resistance* – ударостійкість, *deformation resistance* – опір деформації, *suspension bridge* – підвісний міст.

Двокомпонентні терміни типу *Adj+N* – типові атрибутивні словосполучення (*explosive motor* – *двигун внутрішнього згоряння*, *rotary moment* – *маховий момент*, *direct injection* – *пряме уприскування*, *bevel gearing* – *конічна зубчаста передача*, *short-time rating* – *короткочасна потужність*). Багатокомпонентні терміни виражаються складними синтаксичними моделями, що суперечить основній вимозі до терміна – лаконічності. Це можна пояснити неспроможністю передати широкий обсяг процесів, явищ однокомпонентними термінами. Двокомпонентні терміни-словосполучення типу *Adj+N* становлять значну частину термінологічної лексики автомобілебудування.

Трикомпонентні терміни типу *N+N+N* також є досить поширеними в термінологічній лексиці автомобілебудування (*converter-transmission drive* – *привід, який складається із гідро трансформаторної та механічної передачі*, *camshaft gear drive* – *шестеренний привід розподільного вала*, *radiator top header* – *верхня з'єднувальна пластина серцевини радіатора*).

Кількість атрибутивних словосполучень, що містить трикомпонентні терміни типу *Adj+N+N*, становить не дуже велику частину, наприклад: *testing record sheet* – *протокол випробовування*, *variable-frequency generator* – *генератор змінної частоти*, *low-gravity fuel* – *паливо з малою питомою вагою*.

Чотирикомпонентні терміни складні слова типу *N+N+N+N* кількісно домінують над чотирикомпонентними термінами атрибутивними словосполученнями. Терміни типу *N+N+N+N*: *field wear test data* – *тестові дані поля амортизації*, *door-lock warning lamp* – *контрольна лампа, яка сигналізує про те, що двері відчинено*, *spark-plug terminal nut* – *гайка клеми свічки запалювання*, *water washout grease test* – *випробовування здатності мастила протистояти вимиванню водою*. Чотирикомпонентні терміни атрибутивні словосполучення типу *Adj+N+N+N*: *finite difference sensitivity calculation* – *підрахунок кінцевої різниці чутливості*, *relative wear resistance index* – *відносний показник опору зношення* перекладаються таким же чином, як інші атрибутивні словосполучення, які було розглянуто вище. При перекладі термінів-словосполучень не можна забувати, що вони, як і складні слова, є цілісними в значеннєвому плані лексичними одиницями. Значення окремих слів, що входять до складу стійкого термінологічного словосполучення, завжди тією чи іншою мірою залежать від змісту всього словосполучення.

Як бачимо, продуктивність синтаксичного способу термінотворення зумовлена як лексичною природою терміна, так і його функціональним призначенням. Автомобільний термін-словосполучення не лише виконує номінативне завдання, а й допомагає визначити обсяг позначуваного ним поняття, зрозуміти його місце в системі інших термінів.

Переклад термінології здійснюється різними способами, а саме за допомогою таких міжмовних трансформацій, як: лексичні, лексико-семантичні та лексико-граматичні. Завдання перекладача полягає в правильному виборі того чи іншого способу в ході процесу перекладу, щоб якнайточніше передати значення будь-якого терміна.

Одним із найпростіших шляхів перекладу терміна є прийом транскодування. Транскодування – це побуквена чи пофонемна передача вихідної лексичної одиниці за допомогою алфавіту мови перекладу. Цей прийом є винятковим у практиці технічного перекладу (наприклад, *cylinder* – *циліндр*, *sedan* – *седан*, *laser* – *лазер*, *diode* – *діод*, *resistor* – *резистор*).

Терміни також підлягають іншому лексичному способу перекладу – калькуванню – відтворення не звукового, а комбінаторного складу слова, коли складові частини слова (морфеми) чи фрази (лексеми) передаються відповідними елементами мови перекладу. Цей прийом застосовується при перекладі складних за структурою термінів. Наприклад: *internal combustion engine* – *двигун внутрішнього згоряння*, *single-arm semaphore* – *однокрилий семафор*, *single-row engine* – *однорядний двигун*, *low-noise engine* – *малощумний двигун*.

Як приклад наведемо речення:

Methods of starting large engines include the inertia starter, which consists of a flywheel that is rotated by hand or by means of an electric motor until its kinetic energy is sufficient to turn the crankshaft [13, с. 245].

Методи запуску великих двигунів включають інерційний стартер, який складається з махового колеса, яке обертається рукою, або за допомогою електродвигуна, доки його кінетична енергія не буде достатньою для обертання колінчастого вала.

У випадку, коли словник не дає точного еквівалента тому чи іншому терміну, або ж коли застосування калькування, транслітерації недоречне, можливі також і інші способи перекладу: конкретизація та генералізація.

Конкретизація – процес, при якому одиниця більш широкого змісту передається в мові перекладу одиницею конкретного змісту. В українській мові необхідно робити заміну слова чи словосполучення з більш широким спектром значень еквівалентом, який конкретизує значення відповідно до контексту або стилістичних вимог. Наприклад, у галузі автомобілебудування поняття *fuel* – *паливо* може використовуватися в різних ситуативних

умовах, і значною мірою упорядковується контекстом; в англійській мові цьому поняттю будуть відповідати різні більш вузькі за значенням одиниці залежно від контексту:

fuel system – система живлення;

fuel-tight – той, що перешкоджає витоку палива;

diesel fuel – дизельне паливо;

unleaded fue – паливо, що не містить тетраетилсвінець;

engine fuel – моторне паливо.

Таким чином, відзначимо, що термін *fuel* – паливо позначає одну речовину, а в комбінації з іншими термінами, що конкретизують його, він втрачає не лише свої загальні особливості, а й набуває досить конкретних.

При перекладі термінів також можна застосовувати прийом генералізації. Генералізація вихідного значення відбувається в тих випадках, коли міра інформаційної упорядкованості вихідної одиниці вища за міру упорядкованості одиниці, що відповідає їй за змістом у мові перекладу. Наприклад: *chrome-plated* – хромований, *spray nozzle* – інжектор, *contact breaker* – регулятор. Прийом генералізації було застосовано в такому прикладі: *The samples exhibit high resistivity* [12, с. 15]. Переклад: *Ці зразки характеризуються значним опором.*

Отже, переклад термінів – дуже відповідальне завдання для перекладача. Незважаючи на розширення зв'язків між народами на планеті, використання все більш ефективних засобів комунікації і пов'язане з цим взаємопроникнення культур, перекладач повинен враховувати те, що кожна мова розвивається самостійно: у ній діють власні мовні реалії, виникають нові поняття, які ще не мають еквівалентів на момент перекладу іншими мовами. У спеціальному тексті можуть з'явитися терміни, ще не зафіксовані в словниках. Зрозуміло, що це може створити серйозні проблеми для перекладача. Основна умова подолання цих труднощів полягає в детальному аналізі досліджуваного явища й передаванні його термінами, ustalеними в науці. Актуальні наукові проблеми, найновіші технічні винаходи і відкриття висвітлюються в друкованих виданнях, перш за все, у періодичних, до яких повинен звертатися перекладач. Будь-який науковий текст характеризується певною повторюваністю термінів. Тому для правильного передавання значення незнайомого і відсутнього в словнику терміна або термінологічного сполучення дуже важливо враховувати й зіставляти всі випадки його вживання в цьому тексті, лише після цього спробувати з'ясувати значення терміна шляхом ознайомлення зі спеціальною літературою з цього питання. Таким чином, науково-технічний переклад повинен здійснюватися з урахуванням зазначених проблем і відповідати таким основним вимогам, як адекватність, або понятійна точність і відповідність, легкість звучання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-русский и русско-английский автомобильный словарь. English-Russian and Russian- English automotive dictionary: около 28000 терминов / Сост. М.В. Тверитнев. – М.: Руссо, 2005. – 566 с.
2. Англо-русский автотракторный словарь. English-Russian motor and tractor dictionary: около 50000 терминов / Сост. Б.В. Гольд, Р.В. Кугель. – М.: Советская энциклопедия, 1972. – 704 с.
3. Англо-русский политехнический словарь. English-Russian polytechnic dictionary: 100000 слов и выражений / Сост. М.В. Якимова. – Харьков: Литера, 2006. – 957 с.
4. Кащишин Н.В. Структурна диференціація та функціонування термінологічних одиниць в англійській мові / Н.В. Кащишин // *Нова філологія*. – 2009. - № 36. – С. 260-264.
5. Коваленко А.Я. Загальний курс науково-технічного перекладу: учбовий посібник / А.Я. Коваленко. – К.: Інкос, 2001. – 320 с.
6. Нікуліна Н.В. Вироблення національної автомобільної наукової термінології в 20-30-і роки ХХ століття / Н.В. Нікуліна // *Вісник: Проблеми української термінології*. – Львів: Львівська політехніка, 2002. – № 503. – С. 88-92.
7. Нікуліна Н.В. Становлення сучасної української термінологічної системи автомобілебудування та ремонту транспортних засобів: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н.В. Нікуліна. – Харків: Харківський нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди, 2005. – 20 с.
8. Фецович І.П. Українсько-російський автошляховий словник / І.П. Фецович. – Львів: Світ, 1995.
9. Фогель Г.Б. До питання про визначення понять “термін” і “термінологія” (на матеріалі автомобільної терміносистеми) / Г.Б. Фогель // *Вісник Запорізького державного університету*. – 2000. – № 1. – С. 198-203.

10. Фогель Г.Б. Про критерії класифікації термінологічних словників (на матеріалі автомобільної термінології) / Г.Б. Фогель // Вісник Запорізького державного університету. – Філологічні науки. – 2001.- № 4. – С. 133-136.
11. Фогель Г.Б. Структурні аспекти термінологічної лексики / Г.Б. Фогель // Нова філологія. – 2007. – № 6. – С. 2670-271.
12. Clarkson J. I know you get soul. Machines with certain something / J. Clarkson. – London: Penguin books, 2006. – 244 p.
13. Denton T. Automobile electrical and electronic systems / T. Denton. – N.Y.: Elsevier, 2004. – 476 p.
14. Motor Trend. – City of Palm Coast. – Vol. 59. – No 5. – 2007. – P. 20-25.
15. Motor Trend. – City of Palm Coast. – Vol. 60. – No 2. – 2008. – P. 10-13.
16. Motor Trend. – City of Palm Coast. – Vol. 60. – No 4. – 2008. – P. 18- 25.
17. Diesel and gas turbine worldwide. – London. – No.6. – 2006. – P. 20-54.
18. Flight. – 2007. – Sutton. – August. – P. 16-22.
19. Flight. – 2007. – Sutton. – November. – P. 20-26.

УДК 811.111:81'373

СУТНІСТЬ ЛЕКСИЧНОГО ПОВТОРУ В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСАХ

Кобзев М.В., аспірант

Донецький національний університет

У статті розглядається сутність лексичного повтору в дискурсі англійської та української мов, а саме його структура та функціонування на фонетичному, морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях порівнювальних мов. Також розкривається критерій лінійного розташування елементів повтору в тексті, згідно з яким лексичні повтори можуть бути контактні та дистантні.

Ключові слова: лексичний повтор, контактний повтор, дистантний повтор.

Кобзев Н.В. СУЩНОСТЬ ЛЕКСИЧЕСКОГО ПОВТОРА В АНГЛИЙСКОЯЗЫЧНОМ И УКРАИНСКОЯЗЫЧНОМ ДИСКУРСАХ / Донецкий национальный университет, Украина.

В статье рассматривается сущность лексического повтора в дискурсе английского и украинского языков, а именно его структура и функционирование на фонетическом, морфологическом, лексическом и синтаксическом уровнях сравниваемых языков. Также раскрывается критерий линейного расположения элементов повтора в тексте, согласно которому лексические повторы могут быть контактными и дистантными.

Ключевые слова: лексический повтор, контактный повтор, дистантный повтор.

Kobzev N.V. THE ESSENCE OF THE LEXICAL REPETITION IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGE DISCOURSE / Donetsk National University, Ukraine.

The article deals with the essence of the lexical repetition in the English and Ukrainian language discourse, especially its structure and functioning on the phonological, morphological, lexical and syntactical levels of the compared languages. Moreover, the criteria of the repetition elements linear disposition is searched, according to which the lexical repetitions can be divided into contact and distant repetitions.

Key words: lexical repetition, contact repetition, distant repetition.

Досі не вироблено єдиної, уніфікованої класифікації повторів з урахуванням усіх чинників, тому потрібні якісно нові підходи до вирішення питань, пов'язаних з повтором у дискурсі порівнювальних мов. Особливістю цього дослідження є трактування повтору як особливої онтологічної сутності, яка існує тільки у мовленні, є формою мовного функціонування. На відміну від інших робіт, це дослідження зорієнтоване на інтегроване вивчення повтору, що функціонує в дискурсі англійської та української мов та базується на новій когнітивно-дискурсивній парадигмі в лінгвістиці, що увібрала в себе принципи функціоналізму (О.С. Кубрякова [6], І.С. Шевченко, О.І. Морозова [15], М.М. Полюжин [10,11] та ін.). Повнота аналізу повтору як функційного феномена є недосяжною без урахування його структури та функціонування на різних мовних рівнях. У статті користуємось робочим визначенням лексичного повтору (ЛП) як лінгвістичного явища, що є однією з форм реалізації універсальної мовної категорії повтору і полягає у рекурентному відтворенні в англійськомовному та українськомовному дискурсі одиниць мови певного рівня (лексичного) шляхом простого лінійного повторювання з метою комунікативно-прагматичного впливу на реципієнта.